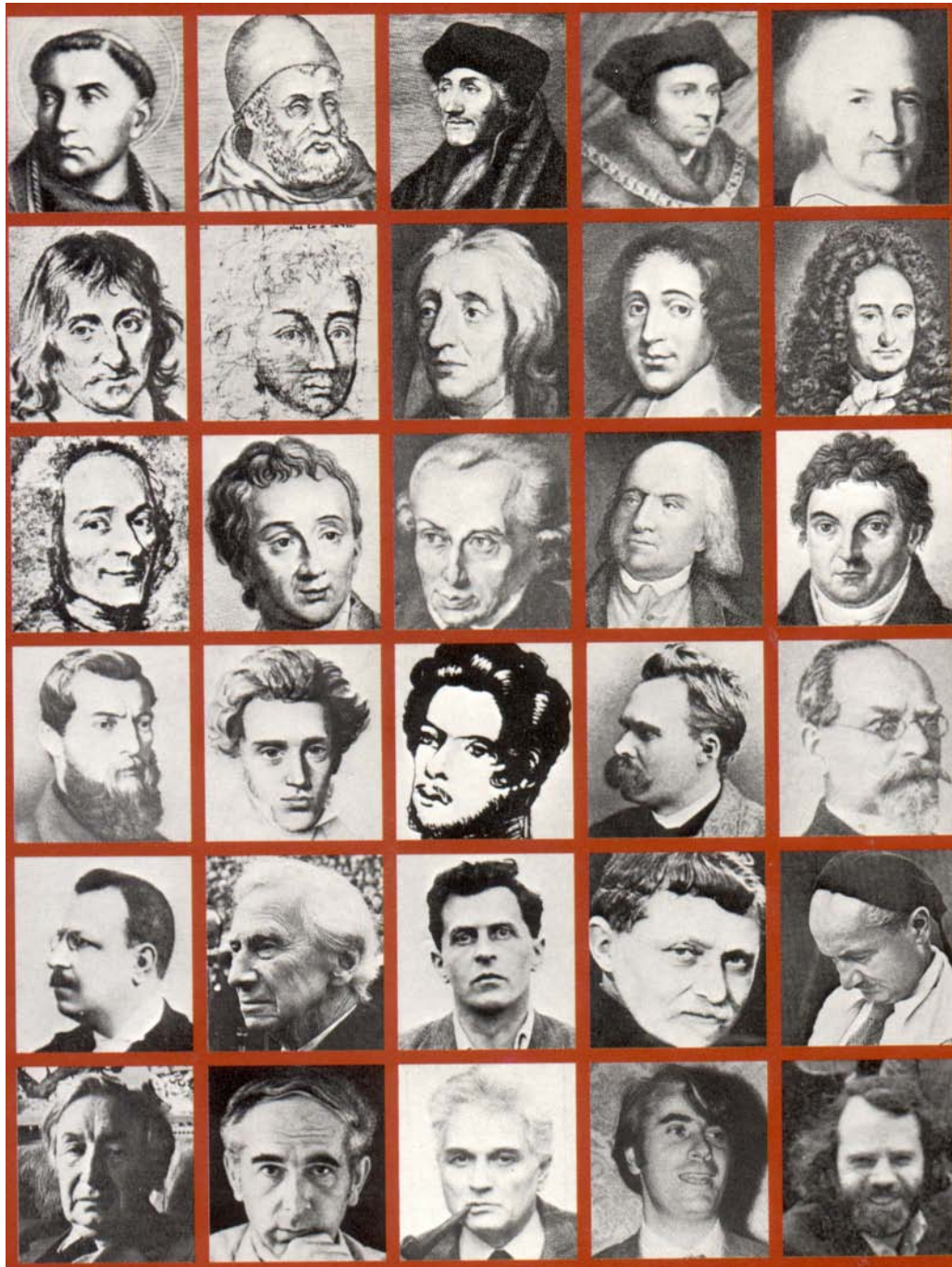

Vad rör oss gamla filosofer?

Gösta Carlestam
våren 2005

Vad rör oss gamla filosofer?

Man brukar säga att den förste filosofen var naturfilosofen [Thales](#) född omkr. 624 f Kr. Han levde i den grekiska handelsstaden [Miletos](#) i dagens [Turkiet](#). Han ägnade sig åt praktiska göromål t ex olivodling. Han började göra förutsägelser (*prognoser*) hur stor skörden skulle bli. Ur detta tänkande uppstod ett antal följdfrågor och kretsen runt honom - de första *filosoferna*- sökte svar genom att studera himmelen (*kosmos*)men också tecken på marken, naturen (*physis*).

Deras frågor liksom våra filosofiska frågor börjar med en undran (Aristoteles skriver att det var förundran som fick människorna att filosofera). Hur skall det bli med mig och mitt liv? Vem är jag och hur blir min plats i världen? Särskilt när jag möter oförklarliga och bekymmersamma situationer och hot.

Vid denna tid växte hantverksyrkena fram, handeln och tog fart och ur detta föddes tanken om den ändamålsenlig samhällsorganisation- stadsstaten (*polis*). Den första organiserade stadsplanen i form av ett rutnät byggdes i samma stad efter en katastrof. Tillskyndaren till denna organiserande princip heter [Hippodamus](#). Så framträder den förste stadsplaneraren.

Livet är inte värt att leva utan *reflexion* låter [Platon Sokrates](#) säga för att nämna två kända filosofer i historien. Den världsbild – sett att tänka - som vi ser växer fram i de grekiska texterna kan sammanfattas i en rationell impuls, kontroll och förståelse av livet för att bemästra gudarnas nyckfulla spel. (Se [Odyssén](#)) De vetenskaper som blev mönsterbildande var geometrin och astronomi(logi). De kunskapsteoretiska tänkandet och begreppen vidareutvecklas av Aristoteles som ger oss många av de benämningar vi använder än idag. Biologi, ekologi, osv...

Filosofen [Aristoteles](#) utnämner också Thales till en grupp av mycket visa personer som bodde i staden Miletos - de första [filosoferna](#). Och vi människor undrar självklart än idag över våra liv och särskilt över våra tillkortakommanden.

Det är genom reflexioner kring våra misstag när vi handlar (*praxis*) och gör (*poesis*) saker och ting vi lär (*padeia*) oss något nytt. Det som hände i det arkaiska Grekland är att dessa reflexioner når en intensitet, traderades och efterhand skrevs ner i texter (Platon, Aristoteles mfl) så att erfarenheterna kunde spridas vidare i den grekiska världen och till oss - men genom omvägar. (*Ackumulerad* kunskap förstärker den assimilerade. Jämför med begreppen *teori och praktik/praxis*)

Den svenske filosofen [Hans Larsson](#) (1862-1944) skriver samtidigt att det inte finns några FRÅGOR bara människor. (Den intellektuella åskådningens filosofi 1920.)

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att filosofiska tänkandet har växt ur människors reflexion kring vardagens många problem och som människor försöker härleda till några universella principer, Platons *idéer* eller med ett modernt ord *tankefigurer*. Varje människa, tid och situation har sitt unika svar - men tankefigurena verkar vara egendomligt eviga och få till skillnad mot de oändligt många mänskliga svaren. Risker är därför att vi glömt de gamla frågorna i den långa traderingen till vår tid. Vi har en tendens att ta så mycket för givet och därför bör vi läsa de gamla filosoferna på nytt enligt min uppfattning.

[Sverker Sörlin](#) har i sitt idéhistoriska verk om Europa ([Mörkret i människan 2004](#)) visat hur viktiga de stora ideologerna och de filosofiska tänkarna är för att vi skall begripa vår egen tids historia och tillkortakommanden. Dessa namnkunniga personer vidgar våra horisonter genom att problematisera de grundläggande frågorna på nytt och tydliggöra det vi tagit för givet. En sådan viktig tänkare är [Immanuel Kant](#) som vi kan se som en lysande vattendelare mellan epoker i historien i den Europeiska civilisationsutvecklingen.

2002 dog en av vår tids stora tänkare [John Rawls](#) (f 1921-2002). Han var verksam vid Harvard University. Hans mest kända verk heter [A Theory of Justice](#) och utkom 1971. Han kallade sig *nykantian* och försökte bryta med den introverta tradition som rått inom filosofin som fastnat med begreppsanalyser mm. Han utgick i sina resonemang från många andra filosofer [Thomas Hobbes](#) och [Jean-Jacques Rousseau](#), som han väckte till liv. Många politiska skribenter utanför fackfilosofernas krets har byggt vidare på Rawls i vår tid. De hade fått självförtroende att ta sig an vår tids svåra frågor. Och vi kan mot denna bakgrund söka oss tillbaka till en viktig inspirationskälla och en omistlig tanketradition. Och många har i vår tid hänvisat till filosofen Kant direkt. (Kanske har de inte alltid läst hans texter). All filosofi i västerlandet står faktiskt i tacksamhetsskuld till Kant (Med undantag för epoken under andra världskriget - särskilt det nazistiska Tyskland). Hans tänkande är djupt och det är inte säkert att jag kan göra honom rättvisa. Det ända jag är riktigt säker på är att han är en mycket central person i filosofihistorien och att hans tankar kommer att diskuteras.

Kant inbjuder till bordssamtal och läsecirklar

Filosofen [Immanuel Kant](#) (1724-1804) är den moderna tidens Sokrates. Han dog den 12 februari 1804. Hans fader var sadelmakare och pietist. Han firas på sin 200 årsdag över hela världen. Han ansågs av sin samtid kontroversiell med sitt upplysningspatos. En intellektuell som smular sönder alla förlegade föreställningar med sin *kritik*. Och hur förstår Kants *kritikbegrepp* eller *Kritiker*?

I detta utvecklar han ett fritt och radikalt tänkande något som dagens forskare ofta sätter högt men många ofta blir ledsna av om dom inte förstår uppsåtet. Att skapa klarhet. Kant funderade ofta över de motsägelser (s.k. antinomier) vi lätt hamnar i, när vi tänker kring vardagliga problem fast vi tror oss tänka logiskt och förnuftigt (rationellt). Hur kan vi människor t.ex. handla i såväl i frihet och etiskt och samtidigt styras av naturens orsakslagar? Hur skall vi kunna handla rätt och ändå lyda lagen om vi samtidigt inte uppfattar den som legitim? Det *kritiska* tänkandet är då ett försök att förmedla mellan dessa uppenbara motsägelser som vårt vardagsliv ställer oss inför. Kant tänker sig att man (analytiskt) genom en rationell klyvning av problemkomplexet kan skapa distinktioner vilka inte döljer motsägelserna i luddiga kompromisser. (Vilket är vanligt inom politiken). Det kan nämligen vara så att motsägelser som står mot varandra båda kan var sanna eller rätta på en gång. Mot en sanning står således inte alltid en lögn utan en annan sanning.

Den *kritik* han utvecklar är inte en allmän skepticism utan en stimulerad intellektuell nyfikenhet som reflekterar över allt det vi tar för givet och vilka olika referensramar som föreligger. Tänk själv är parollen! Varje kunskapsområde bör därför föregås av en kritik som frågar sig hur det är möjligt

att nå kunskap på respektive område utan motsägelser. Man talar idag inom de medicinska disciplinerna om vikten av att åtgärder är evidensbaserade. Men samtidigt måste man ingripa på indikationer. Det praktiska är enligt Kant överordnat det teoretiska. Men medicinska praktiken är också en *konst* dvs. skicklighet att skapa ett gott resultat. Med Kant kan vi säga att sanningen nås via en process där praktiken faller avgörandet.

Ding an sich –Ding für uns?

Hans tankestil var en på *empiriska* undersökningar baserad *rationalism*. Man säger att han därigenom skapade en kopernikansk revolution

(Eller hellre "antikopernikansk vändning". För grekerna var sanningen "aletheia" avslöjande av något som är förborgat (a-lethos, jfr med "letargi"). Grekerna såg kunskapen från tingens sida: kan tingen avslöja sig för oss? Kant vänder på det hela: kan vi förstå tingen?)

genom att flytta perspektivet från tingen - (verkligheten där ute *noumenon*) - till hur observatören tänker om respektive uppfattar tingen och hur verkligheten gör intryck på oss via våra sinnen. Sedan **Descartes** tid och förstärkt av Kant har vi i vår kultur fått en klyvning mellan subjekt och objekt som varit svårt att överbrygga. Vi fångar aldrig tingen i sig (Ding an sich) enligt Kant! Han frågar sig vidare vad det är som tillhör tingen (realism) i vår yttre värld och vad som kommer från vårt huvud eller medvetandet (ideal) och är a priori biologiskt givet eller av tillhandahållt av kulturen. Finns t ex äpplets smak hos själva äpplet eller är det vår hjärna som tolkar smaken genom våra fem sinnen?

Hur skapar vi djupare besett våra begrepp med vilket vi omfattar världen/verkligheten (*ontologi*)? Hur binder vi ihop vårt tänkande dvs. begreppen (med de yttre fenomenen (*phainomen*)? Allt sammanfattat av Kant i de fyra berömda frågorna:

Vad kan vi veta?

Vad kan vi göra?

Vad får vi hoppas?

Vad är människan?

Vi/jag skulle kunna lägga till en femte fråga

Hur kan vi ordna samhällena så att vi får uppleva den eviga freden?

Blottlägg motsättningar!

Han besvarar detta genom att korsa två dimensioner omdömesförmågan respektive kunskapsformerna. Han ansåg att allt som sker borde ha en *orsak*, men människan hade samtidigt en *frihet*. Han hyllar en produktiv fantasi. Han

lanserar begreppet *autonomi* för att hantera de motsättningar som uppstår och av olika tankelinjer eller teser.

Vi ordnar vår erfarenhet med hjälp av kategorier vi fått *a priori* genom vår kultur. Begreppet *kategorier* är något han hämtat från Aristoteles. De framställs ofta tredelade som tes, antites, syntes d.v.s. en form av dialektiskt tänkande.

Kvantitetskategorier; myckenhet, totalitet.

Kvalitetskategorier; realitet, negation, begränsning

Relationskategorier; inherens och substans

Modala kategorier; möjlighet-omöjlighet, existens - icke existens.

Nödvändighet tillfällighet.

Teorin kan vara ett fängelse.

Det är inte vår uppfattning som rättar sig efter tingen utan dessa som rättar sig efter våra uppfattningsformer. Tinget i sig är oåtkomligt för vår varseblivning är en av hans teser. Vi gör omdömen om *fenomen* men kommer aldrig åt tinget i sig. (*noumenen*) Moderna samhällsvetare talar om att vi konstruerar vår verklighet. Men vi har vissa orsakslagar som gör att vi kan kalkylera med det som sker mellan tingen t.ex. i en maskin. Metafysiken är grundlös menar Kant vidare men han förkastar den inte. Vi behöver reflektera över den, vilket vi gör i religionen. Han skriver därför en kritik av det praktiska förnuftet dit han räknar estetiken, etiken och religionen. Förnuftet och samvetet skall styra våra val - ej instinkter härledda ur kroppen. Det praktiska förnuftet skall vidare ha företräde framför det teoretiska. Viktigast är hur vi *gör* något. D.v.s. här påbjuds en handlingsteori där teori och praktik smälter samman.

Vi lever i två världar som är sammantvinnade

Kunskapsvärlden och fenomenets värld är inte identiska. Rummet systematiserar de yttre förnimmelserna, tiden de inre. Vetenskaplig kunskap är en syntes av sinneförmåga och förstånd. Den utvecklas genom att vi befriar oss från *fördomar*. Vidare får man inte blanda samman det sanna och det goda, kunskap och moralitet.

Hyllning av omdömeskraften

Hans tankar anses idag tillhöra en central filosofisk kanon. Många av dagens filosofer har funnit inspiration i Kants tänkande och en nykantiansk rörelse har växt fram särskilt efter andra världskriget. (Se t ex John Rawls: Teori om rättvisa.) En av de mer kända texterna av Kant är *Kritiken av det rena förnuftet* (1781), [*Kritiken av det praktiska förnuftet*](#) (1788) och [*Kritiken av*](#)

Omdömeskraften. (1790) Kants verk består av 29 band men en enorm sekundärlitteratur.

Om den sista Kritiken kan sägas att han pläderar för en "klokhets" (*fronesis*) med rötter hos Aristoteles. Detta når vi genom att ur en mångfald av handlingar, situationer, institutionella villkor, händelser, söka en gemensam grund för kommande "goda" handlingar och beslut. Det är således inte bara teoretiska eller etiska slutledningar som ger det avgörande beslutet dess kvalitet utan avgörande är *omdömeskraften* (*Urteilskraft*). Den utvecklar vi genom praktiska erfarenheter, när vi kontinuerligt löser problem i den faktiska verkligheten och kritiskt ser på resultatet. Vi bör också enligt Kant skapa läsecirklar (Lesengesellschaften) för studier av våra grundvalsfrågor diskuterade av de gamla filosoferna men också av var och en i sin verklighet.

(Kant formulerade det Kategoriska imperativet; 1) *Handla alltid så att ditt handlande kan upphöjas till allmän lag.* 2 Senare omformulerats till: *Handla så att ditt motiv samtidigt kan förvandlas till allmän lag.* 3) *Handla alltid så att du ser den andre alltid som mål och inte bara som medel.*

Kunskapsformerna enligt Kant

kunskapsform	ej erfarenhet	erfarenhet
omdömesform	a priori /Förhand	a postpriori /Efterhand
<i>Analytisk</i>	12 kategorier naturvetenskapliga lagar	
<i>sinnesvärlden</i> Syntetisk	<i>aritmetik</i>	

Hans vision för samhället är att vi bör sträva mot *den eviga freden* genom att verka för rättvisa mellan människor. En stor vision även för vår tid. Han förespråkar för samhällslivet att *konstitutionen* skall vara överordnad, d v s inte några auktoriteters eller monarkers egensinne skall råda över människorna (Jämför med diskussionen om EU s konstitution). All offentligheten skall styras

av lag och inte makthavares nycker. Det ger både trygghet och värnar vår frihet enligt Kant. Hans frihetsbegrepp är tvåfaldig, dvs. frihet från respektive till något. Men Människan/människor (der Mensch) skall utveckla sitt medborgarskap och göra sig myndiga och därmed med glädje bindas till att ta ansvar. Målet är människans självfrigörelse. Det är bara ett demokratiskt styre som är legitimt genom att det säkrar individens frihet under medborgerligt ansvar -vår plikt! Så tolkar jag min Kant. *Sapere aude!*

GC våren 2005

Källor

Filosofisk tidskrift nr 4 2004

Gulyga Arsenij, (1988) *Immanuel Kant*

Ramirez L José 2005 E-post.

Scruton Roger (2001) Kant A very Short Introduction.

Tersman Folke (2004) Hur bör du leva?